

**Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim,
Göstergebilim ve Türkoloji**

Genel Dilbilime Giriş

Caner KERİMOĞLU

6. Baskı

Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU

Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim, Göstergibilim ve Türkoloji GENEL DİLBİLİME GİRİŞ

ISBN 978-605-364-689-1
DOI 10.14527/9786053646891

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Şubat 2014, Ankara
6. Baskı: Ekim 2021, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Güler
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Vadi Grup Basım A.Ş.
Saray Mah. 126. Cad. No: 20/A
Kazan/ANKARA
Tel: (0312) 394 55 91

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 49180

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Ođlum Cana

Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU

1978 yılında İzmir Bornova'da doğdu. Lisans öncesi eğitimini İzmir'in çeşitli okullarında tamamladıktan sonra 1994 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne kaydoldu. Bu bölümden 1998'de mezun oldu. Aynı yıl Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı'nda lisansüstü çalışmalarına başladı. 2001'de yüksek lisansını, 2006'da doktoraasını tamamladı. 2012'de doçent, 2018'de profesör olan Caner Kerimoğlu, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Kiplik İncelemeleri ve Türkçe (Dinozor Yay., 2011), *Genel Dilbilime Giriş* (Pegem Yay., 2014), *Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi* (Türk Dil Kurumu Yay., 2014), *Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi* (Pegem Yay., 2016), *Dilbilgisi ve Dilbilim Yazıları* (Pegem Yay., 2017), *Kiplik ve Kip* (Pegem Yay., 2018) *Türk Dili ve Edebiyatı: Türkoloji Öğrencisi İçin Bir Kılavuz Denemesi* (Pegem Yay., 2020), *Neandertaller Konuşur muydu?: Dilin ve İnsanın Kökenine Bir Yolculuk* (Varyant Yay., 2020), *Chomsky Darwin'e Karşı: Evrensel Dilbilgisi, Dilin Kökeni ve Evrim Tartışmaları* (Varyant Yay., 2021) başlıklı kitapların yazarı olan Kerimoğlu'nun çeşitli dergilerde yayımlanmış dilbilim ve Türkçe dilbilgisi ile ilgili makaleleri de bulunmaktadır.

BEŐİNCİ BASKI İÇİN

YaklaŐık 5 yıl 6nce Genel Dilbilime Giriş'in sunuŐunda bu kitabın kişisel bir merakın sonucunda doğduğunu ifade etmiŐtim. Dil gibi 6ok boyutlu bir olgunun t6m y6nleriyle kavranması olduk6a zor ve insanın kendini diğer canlılardan ayıran bu olgu hakkındaki merakı da hi6bir zaman bitmeyecek. Yeni yayınlarla dil hakkında aslında ne kadar az Őey bildiğimizi de 6đrenmiŐ oluyoruz. Bu da o bitmek bilmeyen "meraklı" arayıŐlarımızın daha da derinleŐmesini sağlıyor. T6rko-loji 6đrencileri i6in hazırladığım bu kitabın, T6rkoloji dıŐındaki 6đrenciler i6in de baŐvuru kaynağı olarak kullanıldığını g6rd6m ki bunda diğer alanlarda da dile olan ilginin artmasının payı b6y6k. Bug6n 5. baskıya giderken t6m okurlara g6sterdikleri ilgi i6in teŐekk6r ediyorum. Son olarak okurların her t6rl6 g6r6Ő ve 6nerilerini aŐađıdaki iletişim adresine iletebileceklerini hatırlatmak isterim.

Caner Kerimoğlu

İzmir-2019

canerkerimoglu@yahoo.com

DÖRDÜNCÜ BASKI İÇİN

Genel Dilbilime Giriş, Türkoloji öğrencilerinin ihtiyaçları düşünülerek hazırlanmış, bu anlamda pratiğe yönelik bir kitaptı. Kısa bir süre içinde dördüncü baskıya ulaşması Türkolojide dilbilimi öğrenmeye yönelik bir merak ve ilginin olduğunu gösteren bir sonuç olarak da görülebilir. Yeni baskı için yayınevi tarafından arandığımda kitap üzerinde aldığım notları düzeltme dosyasına eklemeye başladım. Bu baskıda yeni bir bölüm eklemedim ama kimi örneklerde değişikliğe gittim. Gözden kaçan bazı yazım ve bilgi yanlışlarını düzelttim. Bu baskı için kitabı ayrıntılı bir şekilde okuyup değerli görüşlerini paylaştan Dr. İsa Kerem Bayırlı'ya teşekkür ederim.

Caner Kerimoğlu
İzmir-2017

ÜÇÜNCÜ BASKI İÇİN

Bir yıl önce yayımlanan Genel Dilbilime Giriş, Türkiye'de Türkoloji ve dilbilim arasında farklı etkenler sonucu oluşan boşluğu biraz olsun doldurmayı hedefliyordu. Kitaba gösterilen ilgi, bu yöndeki çalışmalarım için teşvik edici oldu. Okurlara bu destekleri için teşekkür ederim. Üçüncü baskıda kitap, gelen öneriler ve eleştiriler ışığında gözden geçirildi. Ayrıca dilbilim ve Türkoloji ile ilgili çok değerli yazıların da yer aldığı bir bölüm eklendi. Bu bölüme yazılarıyla katkı veren Prof. Dr. Emine Yılmaz, Prof. Dr. Ayhan Sezer ve Prof. Dr. Özgür Aydın'a teşekkür ederim.

Caner Kerimoğlu
İzmir-2016

SUNUŞ

İnsan oluşumuzun tüm sırlarını taşıyan dille ilgili öteden beri “anlaşılması zor bir mucize” yakıştırmaları yapılır. Gerçekten de dilin doğuşu, insanın dili edinmesi/öğrenmesi, dil kullanımlarının çeşitliliği gibi olgulara baktığımızda cevap bekleyen pek çok soru olduğunu görürüz.

Dil, insanın kaderidir. Bir dil geliştirmemiş insan topluluğu yoktur. Yalnızca buna bakarak bile dilin insana ait bir “ıçgüdü” olduğu, araştırmacılarca ileri sürülebilmektedir. Bugün dillerin dinlerle, kimliklerle, eğitimle, beyinle, iletişim biçimleriyle, edebiyatla, diğer kültür olgularıyla içli dışlı olduğunu gözlemleriz. İnsanın olduğu her yerde dil de vardır.

İnsanın var oluşuyla bu kadar yakından ilgili olan dil, tarihten tıpa kadar pek çok bilimin de inceleme alanındadır. Dilbilim, günümüz dil incelemelerinin kalbinin attığı alandır. Farklı kuramlar ve geliştirilen yöntemlerle dilin farklı açılardan ele alındığı görülür.

Dilbilim Türkiye’de özellikle Batı dil ve edebiyatları bölümlerinde daha çok önem verilen bir alan olagelmıştır. Ancak son yıllarda edebiyat ve eğitim fakültelerinin Türkçe ile ilgili bölümlerinde de dilbilime olan ilginin arttığını sevindirici bir gelişme olarak dile getirmeliyim.

Bu kitap üzerinde çalışırken, son derece geniş bir alanı içeren dilbilimi ana hatlarıyla özellikle filoloji öğrencilerine sunmayı hedefledim. Türkiye’de Türkoloji ve dilbilim arasındaki kopukluk, her iki alanda eğitim gören öğrencilerin tam donanımlı yetişmemesi sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle, konuları Türkolojiyle ilişkilendirerek vermeye çalıştım. Kitabın yeniliklerinden biri dilbilimden doğan alanlara da yer vermesidir. Özellikle dilbilgisi kuramları, Türkiye’deki yayınlarda ilk kez bu kitapta bir bölüm olarak yer almaktadır.

Türkoloji kökenli biri olarak dilbilimle maalesef üniversite sonrasında ilgilenmeye başladım. Yukarıda ve kitabın son bölümünde bahsettiğim nedenlerle bizim kuşağımızın dilbilimle tanışması biraz da kişisel ilgiler sayesinde gerçekleşebilmiştir. Lisans sıralarında böyle bir dersimiz yoktu. Ancak Ege Türkolojinin yeniliklere açık isimlerinin öğrencisi olmanın yararını gördüğümü belirtmeliyim. Prof. Dr. Rıza Filizok, Prof. Dr. Günay Karaağaç, Prof. Dr. Mustafa Öner, Prof. Dr. Gürer Gülsevin ve hocam Prof. Dr. Zeki Kaymaz, dil ile ilgili farklı okumalara yönelmemde etkili isimler olmuşlardır. Hepsine teşekkür borçluyum.

Bu çalışma kişisel bir merakın sonucunda doğdu. Yaptıklarında, okuduklarında bir şeylerin eksik olduğu hissiyle yıllar önce yola koyulan genç bir öğretmenin el kitabı gibi de okunabilir. Umarım, “bir şeylerin” eksikliğini hissedenlere biraz olsun yardımcı olur.

Caner Kerimoğlu

İzmir-2014

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	vii
------------	-----

GİRİŞ

GİRİŞ.....	1
Dil Nedir?.....	1
Dilbilgisi ve Dilbilim	2

1. BÖLÜM

DİL İNCELEMELERİ TARİHÇESİ

DİL İNCELEMELERİ TARİHÇESİ	5
15. yy. öncesi dil incelemeleri	6
Yunan geleneği	6
Roma (Latin) geleneği	9
Hint geleneği.....	10
Arap geleneği	11
Türk geleneği	12
15. yy. sonrası dil incelemeleri	13
Avrupa geleneğine toplu bir bakış	13
Port Royal Okulu (1660).....	15
Tarihsel ve karşılaştırmalı dil incelemeleri	16
Dilbilimin doğuşu	23

2. BÖLÜM

DİLBİLİM KURAMLARI

DİLBİLİM KURAMLARI	25
Yapısalcılık.....	27
Ferdinand de Saussure (1857-1913) ve temel kavramlar	28
Gösterge	30
Dizge	32
Dil ve söz.....	33
Art zamanlılık ve eş zamanlılık.....	34
Konuşma dili ve ölçünlü yazı dili	35
Töz ve biçim	36
Dizim ve çağrışım	36
Karşıtlık, değer ve anlam	37
Antoine Meillet (1866-1936) ve Cenevre Dilbilim Okulu.....	38
İşlevselcilik.....	40
Prag Okulu (1926) ve temel kavramlar	40
Fransız İşlevselciliği.....	43
André Martinet (1908-1999).....	43
Lucien Tesnière (1893-1954) ve Bağımlılık Dilbilgisi.....	46
Londra Okulu	49
Gustave Guillaume (1883-1960) ve Psikomekanik.....	51
Kopenhag Okulu (1931) ve Glosematik.....	52
Amerikan Yapısalcılığı.....	54
Franz Boas (1858-1942)	55
Edward Sapir (1884-1939).....	56
Leonard Bloomfield (1887-1949)	59
Zellig Sabetai Harris (1909-1992) ve Dağılımcılık.....	62
Üretken Dönüşümsel Dilbilgisi (Evrensel Dilbilgisi)	65
Noam Chomsky (1928-) ve temel kavramlar	66
Edinç ve edim.....	70
Dilbilgisel olan ve dilbilgisel olmayan	71
Derin yapı ve yüzey yapı.....	72
Kurallar: Öbek yapı, dönüşüm vb.....	74
Üretken Dönüşümsel Dilbilgisi Kuramının Sonraki Gelişimi	77
Standart Kuram (1965)	77
Genişletilmiş Standart Kuram (1970)	79

İlkeler ve Değiştirgenler Çerçevesinde Gelişen Kuramlar ve Alt Kuramları.....	80
Yönetme ve Bağlama Kuramı (1981)	81
Yetinmecî Program (1995)	92
Dilbilim Kökenli Dilbilgisi Kuramları.....	93
Öbek Yapı Dilbilgisi	94
Genelleştirilmiş Öbek Yapı Dilbilgisi	94
Baş Sürümlü Öbek Yapı Dilbilgisi	95
Bağıntısal Dilbilgisi.....	97
Eş Bağ Dilbilgisi	98
Durum Dilbilgisi.....	99
Belirli Cümle Dilbilgisi.....	100
Kuruluş Dilbilgisi	100
Bilişsel Dilbilgisi.....	100
Kategorik (Ulamsal) Dilbilgisi	101
Montague Dilbilgisi	102
Olasılık Dilbilgisi.....	104
Bağımlılık Dilbilgisi Kuramları.....	105
Bağ Dilbilgisi	105
Sözcük Dilbilgisi	106
İşlemci Dilbilgisi	107
İşlevci Dilbilgisi Kuramları.....	108
Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi	108
İşlevsel Dilbilgisi (İşlevsel Söylem Dilbilgisi)	110
Sözcüksel İşlevsel Dilbilgisi	112
Rol ve Gönderim Dilbilgisi.....	114
Danimarka İşlevsel Dilbilgisi	116
Ağaç Birleşimli Dilbilgisi	116
Dilbilimden Doğan Alanlar	119
Göstergebilim ve Kuramları	119
Charles Sanders Peirce (1839-1914).....	122
Roman Jakobson (1896-1982).....	125
Vladimir Propp (1895-1970), Rus Biçimciliği ve Moskova Dilbilim Okulu	126
Roland Barthes (1915-1980)	131
Algirdas Julien Greimas (1917-1992) ve Paris Göstergebilim Okulu	132

Mihail Mihailoviç Bahtin (1895-1975)	134
Jacques Derrida (1930-2004).....	135
Umberto Eco (1932-2016)	136
Edimbilim (Sözedimi) ve Sözceleme Kuramları	137
Temel Kavramlar: Sözce, söylem, sözedimi, sözceleme, bilgi yapısı	139
Émile Benveniste (1902-1976) ve sözceleme kuramı.....	142
John Austin (1911-1960) ve sözedimleri	142
John Searle (1932-)	144

3. BÖLÜM

SES VE DİLBİLİM

SES VE DİLBİLİM.....	147
Sesbilgisi ve sesbilim	147
Temel kavramlar: Sesbirim, alt sesbirim vb.....	148
Ses sınıflandırmaları	150
Türkolojideki sesle ilgili bazı tartışmalar ve dilbilim	152

4. BÖLÜM

BİÇİM VE DİLBİLİM

BİÇİM VE DİLBİLİM.....	157
Temel kavramlar: Biçimbirim, alt biçimbirim, sözcükbirim vb.	157
Sözcük, sözcük türleri, yapım, çekim, dilbilgiselleşme	161
İsim kategorileri: Sayı, cinsiyet, durum, iyelik, belirlilik.....	169
Fiil kategorileri: Zaman, kip/kiplik, görünüş, çatı	175
Türkolojideki biçimbilgisiyle ilgili bazı tartışmalar ve dilbilim	187

5. BÖLÜM

CÜMLE VE DİLBİLİM

CÜMLE VE DİLBİLİM	191
Temel kavramlar: Öbek, cümle	191
Öbek sınıflandırmaları	193
Cümle ve ögeleri	194
Cümle türleri.....	195
Türkolojideki cümleyle ilgili bazı tartışmalar ve dilbilim.....	197

6. BÖLÜM

ANLAM VE DİLBİLİM

ANLAM VE DİLBİLİM	203
Temel kavramlar: Gönderim, kavram, kaplam, işlem, anlambirimcik vb.....	204
Anlam açıklamaları: Frege, Ogden-Richards, Carnap, Grice, Leech, Wittgenstein vb.....	205
Anlamla ilgili dönüşümler: Genişleme, daralma, iyileşme, kötüleşme, başka anlama geçiş	209
Anlam bulanıklığı: Eş seslilik, eş yazılılık, çok anlamlılık	210
Anlam ilişkileri: Eş anlam, karşıt anlam, alt anlam	212
Anlam türleri: Gerçek anlam, yan anlam, mecaz	215

7. BÖLÜM

DİLBİLİM DALLARI

DİLBİLİM DALLARI.....	219
Beyin dilbilim	219
Dil yitimi (aphasia) ve konuşma bozuklukları.....	220

Toplum dilbilim.....	224
Ruh dilbilim	225
Dil edinimi.....	226
Uygulamalı dilbilim	227
Dil öğretimi.....	228
Metin dilbilim.....	236
Bilgisayar dilbilim	241
Sözcükbilim ve sözlükbilim	242

8. BÖLÜM

DÜNYA DİLLERİ

DÜNYA DİLLERİ	243
Dil ve tarih.....	244
İnsan dilinin doğuşu.....	245
Dil tarihlendirmesi (glottochronology)	250
Biçimlerin tarihi: Kökenbilim	258
Dil sınıflandırmaları	260
Yapı bakımından dil sınıflandırmaları	260
Köken bakımından dil sınıflandırmaları	261
Çok kökenli kuramlar: Dil aileleri.....	263
Tek kökenli kuramlar: Nostratik, Avrasyatik	272
Dil ve standart: Lehçe, aksan, birey dili-grup dili vb.....	276
Lehçebilim.....	278
Evrensellik ve tipoloji çalışmaları	281
Dil ilişkileri: Ödünçleme, kod değiştirimi, kırma, kırma dil, çok dillilik vb.	284
Dil ölümü	290
Yazı, yazı dili ve konuşma dili.....	294

9. BÖLÜM**TÜRKİYE'DE DİLBİLİM ÇALIŞMALARI**

TÜRKİYE'DE DİLBİLİM ÇALIŞMALARI	299
Türkoloji ve dilbilim	300

10. BÖLÜM:**DİLBİLİM VE TÜRKOLOJİ YAZILARI**

TARİHSEL SESBİLGİSİ VE BİÇİMBİLGİSİ ARAŞTIRMALARININ DİLBİLİM ÇALIŞMALARINA OLASI KATKILARI VE TERİMLER ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ.....	305
TÜRKİYE'DE DİLBİLİMİN 80 YILLIK SERÜVENİ.....	321
CHOMSKY SONRASI ÇAĞDAŞ DİLBİLİM: YOL AYRIMINA DOĞRU.....	337

EKLER

EK-1 Uluslar Arası Fonetik Alfabe	347
EK-2 Dil Aileleri.....	348
EK-3 Altay Dil Ailesi.....	361
EK-4. Türkiye'deki Diller ve Statüleri.....	365

Kaynaklar	373
------------------------	-----

Dizin	393
--------------------	-----

GİRİŞ

Dil Nedir?

Dil çok farklı biçimlerde tanımlanabilir. En basit tanımlarında bir iletişim aracı olduğuna vurgu yapmakla yetinilir. Elbette dil yalnızca bir iletişim aracı değildir. Çok daha fazlasıdır. İnsanlığın milyonlarca yıllık gelişimine bakıldığında, “Dilden daha büyük bir buluş var mıdır?” sorusuna evet cevabı vermek kolay değildir. İnsanlığın bugünkü ilerlemelerinin temelinde dil vardır. İlerleme bilgisiyle mümkündür. Bilgiyi üretmek ve paylaşmak dil olmadan olanaksızdır.

Peki dil nedir ve onu farklı kılan özellikleri nelerdir? Hayvanların da kendi aralarında iletişim kurdukları bilinmektedir. Arılar, yunuslar iletişim sistemlerine sahip canlılar olarak bilinirler. İnsan dilini bir iletişim aracı olarak farklılaştıran bazı özellikler vardır.

İnsan dilinin **çift eklemli** olması en önemli ayrıtımlardan biridir. Bizler dili kullanırken önce iletiyi bir bütün olarak alırız, ancak iletiyi oluşturan öğeleri parçalayıp başka iletiler için kullanabiliriz. *Ali geldi* gibi bir cümleyi duyduğumuzda birinci eklemlilik düzeyini aşmış oluruz. İletiyi ses olarak alırız ve zihinsel süreçler sonucunda anlama gerçekleşir. Bu iletide yer alan öğeler başka iletiler için de kullanılabilir. Örneğin {-DI} ekini *Ahmet uyudu* gibi başka bir cümlede de kullanabiliriz. Aynı şeyi *Ali* ve *gel-* sözcükleri için de yapabiliriz. Sesler için de bu geçerlidir. /a/, /l/, /i/ seslerini başka sözcüklerde de kullanabiliriz: *al*, *ilan* vb. İşte bunu yapabilmemiz ikinci eklemlilik sayesinde. Hayvanların iletişim biçimleri tek eklemlidir. Köpekler havlar, kediler miyavlar ancak iletilerini oluşturan ses yapısını bölerek farklı iletiler için kullanamazlar. İnsan dilini farklı kılan özelliklerinden biri bu çift eklemli yapısıdır.

İnsan dili ayırıcı bir özelliği olan **söz dizimine** sahiptir. Sözdizimi öğelerin birlikte bir **dizge** oluşturmasını sağlar. *Ali kitap aldı* gibi bir cümlede iletinin sağlıklı olarak anlaşılmasını sağlayan sözdizimsel özellikler vardır. Bunlar **sözlük öğeleri** olan sözcükler ve sözcüklerin bir araya gelmesini sağlayan **dizge öğeleri**dir (zaman, kip, kişi kategorileri, cümle öğelerinin dizilişi vb.). *Kitap* sözcüğünün *al-* fiiliyle sözdiziminde yan yana gelebilmesi, *al-* fiilinin geçmiş zamanda çekimlenmesi iletiyi doğru olarak algılamamızı sağlar.

Soyutluk insan dilinin temel özelliklerindedir. Kalemde söz etmek için mutlaka bir kalemin yanımızda olması gerekmez. *Burada ve şimdi olmayanlardan* bahsedebilmemiz dilin bize soyutlama olanağı tanınmasından kaynaklanır. Aksi takdirde yalnızca somut bir dünya ile sınırlanırdık.

“Dil canlı bir varlıktır” yargısı 19. yüzyılda kalmış bir yargı olmasına rağmen bugün hâlâ sevilen bir tekrar ögesidir. Dilbilim bu yargıyı çürütmüştür. Dilin canlı bir varlık olmadığı, insanın bir aracı olduğu, soğuk ve belki de kabul edilmesi zor bir gerçekliktir. Dile biyolojik bir varlık gibi yaklaşmak, dilde insana ait “doğma, büyüme, ölme” gibi özellikleri görmek ancak bir mecazla mümkündür. Dilin biyolojik yönleri vardır ama dil sadece biyoloji ürünü değildir. Gerçekte dil böyle bir mecazı doğrulayacak niteliğe sahip bir olgu değildir. Dil, insanın ürettiği bir araçtır. Ancak biz dünya gerçekliğini çoğu zaman bu araçtan anlamaya çalışırız.

Dilbilgisi ve Dilbilim

Dil pek çok bilim dalının inceleme nesnesidir. Ancak tarihe baktığımızda dilbilgisinin (grammar) öncü olarak öne çıktığını görürüz. Felsefeyle ilişkili olarak ortaya çıkmıştır ancak daha sonra başlı başına, felsefeden farklı bir alana dönüşmüştür. Eski Yunancadaki yazı, harf anlamındaki *gramma* sözcüğünden türeyen *gramer*, uzun süre yalnızca yazılı dilin incelenmesini merkeze almıştır. Dilbilgisinden beklenen de yazılı dilin kurallarının belirlenmesi ve kural dışı kullanımların önlenmesinde bir ölçü olmasıydı. Zamanla dilbilgisinin yalnızca yazılı dilin kurallarıyla ilgilenmemesi gerektiği, dili bir bütün olarak ele almasının zorunlu olduğu kabulü yaygınlaşmıştır. Ancak hâlâ dilbilgisine bu eski bakışla yaklaşanların olduğunu görmek mümkündür.

Dilbilgisinin pek çok kurama göre geliştirilmiş farklı biçimleri vardır. Ancak dilbilgisi tarihine bakıldığında iki büyük dilbilgisi anlayışı olduğu görülür.

Kuralcı dilbilgisi (Normative grammar) doğru-yanlış biçiminde yargılar koyan, klasik veya geleneksel dilbilgisi de denen bir dilbilgisi anlayışıdır. Kuralcı dilbilgisi anlayışı *gelmeye de bilirim* gibi bir kullanımla karşılaştığında belirlediği kurallara göre doğru-yanlış değerlendirmesi yapar. Kuralcı bir dilbilgisi yaklaşımı bu kullanımı yanlış bulur. “Yeterlilik birleşik fiili bitişik yazılır ve iki öge arasına bağlaç girmez.” diyerek kendi kurallarına uygun bir doğru biçimi önerir: *gelmeyebilirim de*. Kuralcı dilbilgisi, konuşurların kendi belirlediği kurallara uymasını bekler.

Betimleyici dilbilgisi (Descriptive grammar) ise kural koyma ve doğru-yanlış yargısında bulunmayı hedeflemez. Asıl amaç, dilin en doğru biçimde betimlenmesidir. Konuşurların kurallara uyması beklenmez, kurallar kullanımlardan yola çıkarak belirlenir. “Bu yanlıştır, bunu kullanın” gibi bir yaptırımda bulunmaz. *Gelmeyebilirim de* ile *gelmeye de bilirim* dizilişlerinin kullanıldığını saptarsa her ikisini de doğru-yanlış ayırımı yapmaksızın ele alır. Dilbilimin dilbilgisi anlayışı betimleyici dilbilgisidir diyebiliriz.

Bir de **öğretim dilbilgisi** vardır ki bu dilbilgisi okullarda verilecek dilbilgisi eğitimi için hazırlanmış çalışmaları içerir. Tarihe bakıldığında kuralcı dilbilgisi kitaplarının öğretim dilbilgisi için de kullanıldığı görülür.

Dilbilim ve dilbilgisi yan yana çok kullanılan, kimi zaman karıştırılan kavramlardır. Dilbilim Saussure sonrası dil incelemelerindeki tarihsel yaklaşımların terk edilerek eş zamanlı bakışla dil olgularının ele alınmasını öneren bir alandır. Tarihsel metinlerin incelenmesi ve yayımlanmasıyla ilgilenen **filolojiden** ayrılır. 16. yüzyıldan kalma bir divanın yayımlanması filolojinin konusudur. Dilbilim metin incelemeleri yapsa da kendine özgü yöntemlerle metinlere yaklaşır.

Dilbilimin en önemli özelliklerinden biri **evrensel** olmasıdır. İnsanın dil kullanımının bütün boyutlarını araştırır. Bunu bütün dünya dillerini ele alarak yapar. “Türkçenin dilbilgisi” olabilir ancak “Türkçenin dilbilimi” olmaz.

Dilbilimci kural koymayı değil, dilin doğasını, işleyişini doğru betimlemeyi hedefler. Dil olgusunu bütün yönleriyle anlamaya çalışır. Dilbilim ve dilbilgisi birbirlerini besleyen alanlar gibi görülebilir. Ancak dilbilim dilbilgisine göre daha geniş bir alanı kapsar.